

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

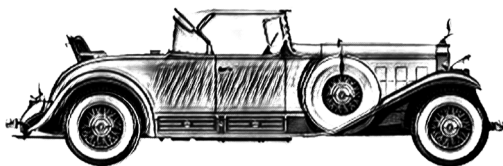
БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

ДЖОН
ГОЛСУОРСІ

■

САГА ПРО ФОРСАЙТІВ

КНИГА 1

Харків
«ФОЛІО»
2023

ЧАСТИНА ПЕРША

І. ПРИЙОМ У СТАРОГО ДЖОЛІОНА

Ті, хто удостоївся честі побувати на родинному святі Форсайтів, бачили чарівне і повчальне видовище — перед ними постав у всій своїй славі рід, приналежний до верхівки середнього класу. Але якщо хто-небудь із удостоєних осіб мав дар психологічного аналізу (талант цей позбавлений грошової вартості й тому Форсайти мають його за ніщо), те видовище його не тільки потішило, але також наблизило до розуміння однієї з нез'ясованих проблем людства. Сказати простіше, споглядаючи зборище цієї родини, — жодна парость якої не полюбляла іншої і серед якої не було трьох чоловік, котрі відчували б одне до одного щось схоже на приязнь, — він пересвідчувався на власні очі, що існує загадковий цупкий зв'язок, який об'єднує родину і робить її такою важливою клітиною суспільства й точною його подобою в мініатюрі. Перед ним відкрилася завіса, що ховала повиті імлюю шляхи громадського поступу, він збагнув багато засад патріархального життя, рушійну силу диких орд, осягнув причини піднесення і падіння народів. Він був схожий на ту людину, що мала змогу спостерігати за деревом, відколи його посадили, — за деревом, яке є зразком виняткової живучості й витривалості поміж сотень інших рослин, менш жилавих, соковитих і стійких, — і одного дня побачила його, вкрите рясним цвітом і ніжним буйним листям, у майже відразливій пишноті повного розквіту.

П'ятнадцятого червня 1886 року годині о четвертій дня цікавий спостерігач, який нагодився б на цю пору в дім старого Джоліона Форсайта на Стенгоуп-Гейт, міг би побачити повний розквіт Форсайтів.

Посходилися вони на той прийом з нагоди заручин міс Джун Форсайт, онуки старого Джоліона, з містером Філіпом Босіні. Хизуючись світлими рукавичками, темно-жовтими жилетками, перами, сукнями, зібралися всі родичі, — була навіть тітонька Енн, що тепер уже рідко залишала куток зеленої вітальні в домі свого брата Тімоті, де у затінку фарбованої ковили в блакитній вазі вона сиділа день у день, читаючи й плетучи, оточена портретами трьох поколінь Форсайтів. Навіть тітонька Енн була там; її рівна спина й сповнене гідності спокійне старе обличчя уособлювали постійність родинної ідеї.

Коли котрийсь із Форсайтів заручувався, одружувався чи народжувався, всі Форсайти були присутні; коли котрийсь із Форсайтів помирав — але досі жоден Форсайт не помер: вони не вмирили, смерть суперечила їхнім принципам, вони вживали проти неї інстинктивних заходів, як то роблять життєздатні люди, що міцно тримаються за свою власність.

Форсайти, що змішалися до того дня з натовпом інших гостей, вирізнялися поміж них розкішнішим, аніж звичайно, вбранням, настороженим, допитливим, і самовпевненим виглядом, блискучою респектабельністю; здавалося, вони вбралися так пишно, щоб кинути комусь виклик. Увесь їхній гурт запозичив у Сомса Форсайта його незмінний вираз презирливої зверхності; вони були наготові.

Їхня підсвідома агресивність створила психологічний момент, завдяки якому прийом у старого Джоліона ввійшов у родинну історію, став прелюдією їхньої драми.

Форсайти відчували до чогось зневагу, не кожен зокрема, а всією родиною; зневага та виявлялася в тому, що вони вдяглися аж надто елегантно, демонстрували надмірну приязнь одне до одного, надавали родині своїй непомірної ваги і — зберігали вираз презирливої зверхності. Небезпеку, яка є неодмінною умовою для виявлення властивих якостей кожного суспільства, гурту чи особи, Форсайти почули зразу; передчуваючи небезпеку, вони до блиску начистили свій обладунок. Вперше всю їхню родину охопило ін-

стинктивне відчуття, що вони зустрілися з чимось чужим і небезпечним.

В дальшому кутку кімнати стояв, прихилившись до фортепіано, огрядний ставний чоловік. На його широких грудях були аж дві жилетки, — дві жилетки й рубінова шпилька, замість однієї атласної жилетки й діамантової шпильки, що годилися для звичайніших випадків; і його поголене квадратне старе обличчя кольору збляклої шкіри зі збляклими очима мало дуже поважний вираз над атласною краваткою. То був Свізін Форсайт. Біля вікна, де можна було захопити зайвий ковток свіжого повітря, стояв його брат-близнюк Джеймс — «гладкий і худий», називав їх старий Джоліон, — як і Свізін, він був більше шести футів на зріст, але дуже худий, наче йому від народження судилося правити за протигагу братові, щоб не порушилася гармонія природи. Як завжди зсутулений, Джеймс замислено розглядав гостей. В сірих очах у нього був зосереджений вираз, наче його пекла якась таємна гризота, часом він прокидався з своєї задуми і швидко обводив очима кімнату; його худорляві щоки з двома паралельними зморшками і поголена верхня губа були облямовані баками. В руках він крутив порцелянову вазу. Неподалік стояв його єдиний син Сомс, якому щось розповідала жінка в брунатній сукні. Блідий, чисто виголений, з чорнявим порідлим волоссям, Сомс раз у раз схиляв набік голову; випинаючи підборіддя і зморщуючи носа, він прибирав вищезгаданого зневажливого виразу, наче нюхав яйце, знаючи, що воно йому завадить. Позаду Сомса його кузен, довготелесий Джордж, син п'ятого Форсайта, Роджера, обмірковував свій черговий дотеп, і на його м'ясистому обличчі грала сардонічна посмішка. Всі відчували, що на тому святі панує своя, особлива атмосфера.

Три леді сиділи поруч у ряд: тітоньки Енн, Гестер (ці дві zostалися неодружені) і Джулі (тобто Джулія), яка вже не першої молодості настільки забулася, що вийшла заміж за Септімуса Смолла, чоловіка слабкого здоров'я. Вона пережила його на багато років. Тепер вона мешкала разом з сестрами — старшою і молодшою — на Бейзвотер-Род у домі Тімоті, її шостого й наймолодшого брата. Кожна леді тримала віяло і кожна трохи барвистішим убранням, пір'їною чи брошкою віддала належне урочистості тієї події.

Посередині кімнати під люстрою, як і личить господареві, стояв голова родини, сам старий Джоліон. Вісімдесятирічний дід вирізнявся гарним сивим волоссям, високим опуклим чолом, маленькими темно-сірими очима та величезними білими вусами, які спадали нижче масивного підборіддя. Він виглядав справжнім патріархом, однак, незважаючи на худі щоки й запалі скроні, здавалося, володів секретом вічної молодості. Старий тримався на диво струнко, і його пильні спокійні очі й досі блищали по-молодечому. Все це створювало враження, що він вищий за дрібних людців з їхніми сумнівами та звадами. Уже багато років ніхто не смів йому суперечити, і всі визнали за ним право робити по-своєму. Старому Джоліонові ніколи й на думку не спадало виставляти на людські очі свої сумніви чи відкрито виявляти свою зневагу до кого-небудь.

Між ним і чотирма іншими присутніми тут братами, Джеймсом, Свізіном, Ніколасом і Роджером, була і велика різниця, і велика подібність. Кожен із чотирьох братів дуже відрізнявся від іншого, але водночас вони були схожі один на одного.

Крізь відмінні риси й вирази тих п'яти облич можна було помітити твердість підборіддя; ця властива їм ознака випирала з-під неістотних відмінностей, правлячи за печать роду, таку давню, що годі простежити її походження, таку, глибоку й постійну, що нічого ставити її під сумнів; вона була емблема й запорака родинного добробуту.

Серед молодшого покоління високий, схожий на бика Джордж, блідий енергійний Арчібальд і молодий Ніколас, що визначався лагідною обережною впертістю, поважний, пихатий Юстас, — усі вони були позначені тією печаттю, може, не такою виразною, але безсумнівною печаттю, що була знаком чогось невикорінного в душі родини.

Того дня на обличчях Форсайтів, таких несхожих між собою і таких подібних одне до одного, не раз з'являвся вираз недовіри, спрямованої, без сумніву, на ту людину, заради знайомства з якою вони сюди завітали.

Відомо було, що Філіп Босіні — людина без недостатків; проте дівчата з родини Форсайтів уже, бувало, з такими заручувалися і навіть виходили за них заміж. Отож не тільки з цієї причини Форсайти розглядали його насторожено. Вони й самі не могли пояснити, чому насторожилися: їхне упередження проти Босіні губилося в туманах родинних

пересудів. Певна річ, усі чули, як він приходив з візитом до тітоньок Енн, Джулі та Гестер у м'якому сірому капелюшці, навіть не в новому — запарошеному, з пом'ятим наголовком. «Химера, та й годі, серденько, справжнісінька чудасія!» Тітонька Гестер, проходячи через тісний темний хол (вона, ніде правди діти, була короткозора), спробувала прогнати капелюха з стільця, бо вважала, що то зайшлий котяра — Томмі заводив таких сумнівних друзів! Вона спантеличилася, коли він не зрушив з місця.

Як митець, що завжди шукає важливу дрібницю, котра втілює в собі характерні особливості сцени, чи місця, чи то людини, так і Форсайти — несвідомі митці — завдяки своїй інтуїції ухопилися за той капелюх; для них то була важлива дрібниця, деталь, що зосереджувала суть того нового явища. Кожен із них питає себе: «Ну, а я, чи зважився б прийти до людей у такому капелюсі?» І кожен відповів: «Ні!» А деякі, з багатшою уявою, додавали: «Мені б таке й на думку не спало!»

Джордж, почувши про той випадок, посміхнувся. Певна річ, Босіні надів того капелюха задля жарту! Сам Джордж полюбляв такі пустощі.

— Дуже сміливо! — сказав він. — Він справжній пірат!

Отож це *mot*¹ «пірат» переходило з уст в уста, і зрештою всі почали називати Босіні Піратом.

Згодом тітоньки дорікнули Джун за капелюх.

— Навіщо, серденько, ти дозволяєш його носити! — казали вони.

Маленька Джун, що була втіленням сваволі, зразу їм одрізала:

— А яке це має значення? Філові байдуже до свого одягу.

Відповідь та здалася всім неймовірною. Щоб чоловікові було байдуже до свого одягу? Ні, ні!

Хто ж він був, цей молодик, котрий, заручившись з Джун, визнаною спадкоємицею старого Джоліона, забезпечив собі таку добру партію? Він був архітектор, що само по собі не давало підстави носити такого капелюха. Жодному Форсайтові не випало стати архітектором, але один із них знав двох архітекторів, які б зроду не наділи такого капелюха, йдучи з офіційним візитом та ще й під час лондонського сезону. Стерегтись його треба й стерегтись!

¹ Слівце (франц.).

Звичайно, Джун цього не усвідомлювала, хоч, не маючи й дев'ятнадцяти років, вона прославилася своєю вимогливістю. Хіба не вона сказала місіс Сомс, яка одягається дуже елегантно, що пера вульгарні. І місіс Сомс перестала носити пера — так дошкулила їй своєю прямодушністю голубонька Джун.

Однак ані побоювання, ані осуд, ані відверта недовіра не завадили Форсайтам прийти на запрошення старого Джоліона. Прийом на Стенгоуп-Гейт був явищем винятковим: ось уже дванадцять років, відколи померла стара місіс Джоліон, тут не влаштовували жодного прийому.

Ніколи ще в цьому домі не бувало такого повного зборища. Забувши про свої чвари, Форсайти об'єднались якимсь загадковим чином, щоб дати відсіч спільній небезпеці. Немов череда корів, що побачила на пасовиську собаку, вони стали голова до голови й плече до плеча, готові рушити на ворога лавою і затоптати його на смерть. Прийшли вони, певна річ, також з метою довідатись, що їм дарувати, бо, хоч питання про весільні подарунки звичайно вирішувалося в такий спосіб: «Що ви даруєте? Ніколас дарує ложки», однак чимало залежало від особи нареченого. Якщо він чепурний, елегантно вбраний і, очевидно, хлопець із достатком, то йому слід дарувати гарні речі: він-бо на них сподівається. Нарешті кожен дарував те, що узгоджувалося з родинним стандартом, який встановлювався так, як установлюються ціни на біржі — остаточний рівень його визначали в просторому цегляному будинку Тімоті проти парку на Бейзвотер-Род, де жили тітоньки Енн, Джулі й Гестер.

Що Форсайти сполохалися, почувши про капелюх, то була річ цілком природна. Хіба міг інакше зреагувати рід, що стільки ваги надавав зовнішності, — адже потяг до неї завжди буде властивою рисою могутнього класу великої буржуазії, — хіба міг він відчутися щось інше, крім занепокоєння! Це було б неможливо й неправильно.

Винуватець того переполоху стояв біля дальших дверей, розмовляючи з Джуном; його кучерявий чуб скуйовдився, наче все в цьому домі видавалося йому, гостеві, чудернацьким. До того ж вигляд у нього був такий, немов він тамує посмішку.

Джордж зауважив упівголоса своєму братові Юстасу: — Він іще може дати дьору, цей меткий Пірат.

«Химерний молодик», як згодом назвала його місє Смолл, був середнього зросту, кремезний, блідий і смаглявий з лица, мав бурі вуса, гострі вилиці й худі щоки. Чоло його похило здіймалося до маківки, випинаючись горбами над очима, — таке чоло можна побачити в левиній клітці у зоопарку. Він мав жовтуваті очі, які часом світилися на диво відсутнім поглядом. Кучер старого Джоліона, що возив Джун і Босіні до театру, висловив своє враження слугі: «Ніяк не втямлю, що він за один. Він скидається на напівприрученого леопарда».

Раз по раз котрийсь із Форсайтів підступав до Босіні й обходив його, придивляючись.

Джун стояла перед ним — заступала свого нареченого від пустої цікавості своїх родичів. Дівчина була крихітна, «самі коси та завязття», як хтось сказав про неї, очі сині, безстрашні, тверде підборіддя, яскравий рум'янець і копиця розкішного червоно-золотавого волосся, яке вінчало аж надто тендітну голівку й тіло.

Осторонь стояла висока ставна жінка, що її один Форсайт порівняв був колись із поганською богинею; вона дивилася на молоду пару, ледь усміхаючись.

Склавши руки в сірих лайкових рукавичках, жінка схилила набік голову, і всі чоловіки навколо не зводили очей з її спокійного чарівного обличчя. Тіло їй погойдувалося, неначе найменший порух повітря виводив його з рівноваги. Щоки її, хоч і бліді, здавалося, випромінювали тепло, а у великих темних очах світилася лагідна задума. Але чоловіки дивилися на її уста, що ледь усміхалися, запитуючи й відповідаючи; уста були м'які, чутливі й прегарні; здавалося, вони видихають тепло й пахощі, те тепло й ті пахощі, що їх видихає квітка.

Відчуваючи на собі пильну увагу, заручені спочатку не помічали тієї непорушної богині. Перший зауважив її Босіні й спитав, хто вона.

Джун підвела свого нареченого до ставної жінки.

— Айріні — моя найближча приятелька, — сказала вона. — Прошу, будьте й ви друзями.

Наказ маленької леді примусив усіх трьох усміхнутися, і тієї миті позаду ставної жінки з'явився нечутно Сомс Форсайт — її чоловік — і сказав:

— То познайом і мене!

Коли вони вдвох бували на людях, він рідко відходив від дружини, а якщо й залишав її, покоряючись вимогам світського етикету, то стежив за нею здаля очима, сповненими дивною тривоги й туги.

Біля вікна його батько, Джеймс, і досі роздивлявся марку на порцеляновій вазі.

— Дивно мені, як Джоліон дав згоду на ці заручини, — мовив він, звертаючись до тітоньки Енн. — Кажуть, що весілля відкладене на кілька років. Цей молодий Босіні, — він вимовив архітекторове прізвище по-своєму, наголошуючи перший склад, — не має нічого за душею. Коли Віні-Фред виходила заміж за Дарті, я, на щастя, примусив його записати в шлюбний контракт кожне пенні, а то б вони вже досі розорилися дощенту.

Тітонька Енн, що вместилася в оксамитовому кріслі, підвела на нього очі. Чоло її облямовували сиві кучериками, — кучериками, які, ось уже кілька десятиріч залишаючись незмінними, приспали у Форсайтів відчуття часу.

Вона нічого не відповіла, бо взагалі говорила рідко, бережучи свій старечий голос, але для Джеймса, якого тривожило сумління, її погляд був красномовніший за слова.

— Атож, — сказав він, — Айріні не мала грошей, та я не міг нічого вдіяти. Сомсові кортіло якомога швидше одружитися: він аж схуднув, так упадав за нею.

Роздратовано поставивши вазу на роаяль, Джеймс поглянув на гурт біля дверей.

— Я вважаю, — раптом сказав він, — що так воно краще.

Тітонька Енн не запитала брата, як розуміти це дивне твердження. Вона знала, про що він думає. Не маючи своїх грошей, Айріні шануватиметься і не посміє вчинити якої дурниці. Адже кажуть... кажуть, що вона просила окрему кімнату. Та Сомс, певна річ, не...

Джеймс перебив її роздуми.

— А де ж Тімоті? — спитав він. — Хіба він не приїхав з вами?

Крізь стиснуті губи тітоньки Енн пробилася ніжна усмішка.

— Ні, він не хотів ризикувати: саме ходить дифтерія, а хвороби до нього так і липнуть.

Джейм відповів:

— Еге ж, він бережеться. А я не маю змоги берегтися так, як він.

Важко було сказати, що переважало в його тоні: захоплення, задрощі чи зневага.

І справді, Тімоті рідко з'являвся на людях. Наймолодший у родині, видавець за фахом, він кілька років тому, коли видавничі справи йшли пречудово, відчув, що наближається занепад, який, правда, не настав і досі, але, як усі гадали, був неминучий; отож, продавши свою частку у фірмі, що видавала головним чином релігійну літературу, Тімоті вклав чималі гроші в трипроцентні консолі. І одразу ж поставив себе у відособлене становище, бо жоден Форсайт іще ніколи не погоджувався брати менше, ніж чотири проценти; і ця відособленість поступово, але невпинно підривала дух людини, яку природа щедро наділила обачністю. Він став майже легендарною особою, втіленням забезпеченого добробуту, ідеї, яка завжди маячила в свідомості Форсайтів. Йому й на думку не спало одружитися — то був надто ризикований крок, а діти, вважав він, тільки стають на заваді.

Джеймс знову озвався, постукуючи пальцем по вазі:

— Це не справжній старий Вустер. Мабуть, Джоліон розповідав тобі про цього молодика. Наскільки мені відомо, він не має ані свого діла, ані капіталу, ані корисних зв'язків. А проте я не знаю: ніхто мені нічого не розкаже.

Тітонька Енн похитала головою. По її старечому обличчю, що вирізнялося квадратним підборіддям і орлиним профілем, пройшов дріж; її павучі пальці міцно стиснулися й сплелися, наче вона потайки насажувала свою силу волі.

На кілька років старша за інших Форсайтів, вона посідала серед них особливе становище. Корисливі й себелюбні, — хоч і не гірші своїх ближніх, — вони ніяковіли перед її невідкупною особистістю, а коли їм доводилося виявляти корисливість відвертіше, аніж звичайно, то вони були змушені уникати зустрічі з нею.

Схрестивши свої цибаті худі ноги, Джеймс провадив:

— Джоліон робить усе по-своєму. Дітей у нього не має... — Джеймс затнувся, пригадавши, що на світі існує син старого Джоліона, молодий Джоліон, батько Джун, який наробив був такого лиха і занাপастив себе, кинувши жінку та дитину і зв'язавшись з тією чужоземкою-гувер-

нанткою. — Ну що ж, — швидко додав він, — хай робить, як знає, коли може собі це дозволити. Скільки ж грошей він їй виділить? Мабуть, тисячу річно: інших спадкоємців у нього немає.

І Джеймс простяг руку елегантно вбраному, чисто виголеному чоловікові. В того чоловіка, майже зовсім голомого, був довгий кривий ніс, повні губи і сірі очі, що холодно дивилися з-під прямих брів.

— Добридень, Ніку, — промимрив Джеймс. — Як живеш?

Ніколас Форсайт, жвавий, як пташка, і схожий на передчасно розвинутого школяра (він став директором кількох компаній і цілком законним способом нажив чималий капітал), уклав у братову холодну долоню свої ще холодніші пальці і швидко забрав їх.

— Кепсько, — відказав він, насупившись. — Ось уже тиждень почуваю себе кепсько: не сплю ночами. І лікар не знає чому. Він хлопець розумний, інакше я б знайшов іншого, але користі від нього мало — самі рахунки.

— Біда з цими лікарями, — підхопив Джеймс. — Я перебрав усіх лікарів, які є в Лондоні, запрошуючи їх до своїх домашніх. Пуття з них ніякого: вони набалакають вам чого завгодно. Та ось, наприклад, Свізін. Чи дуже вони допомогли йому? Подивіться: він став іще огрядніший. Обдувсь, як барило. Ви тільки гляньте! Чи допомогли вони йому схуднути?

Свізін Форсайт, високий, широкоплечий, масивний, груди, як у волостого голуба, рушив до них поважною ходою, красуючись своїми барвистими жилетками.

— Е-е... добрий день, — мовив він тоном справжнього денді. — Добрий день.

Кожен з трьох братів позирнув на інших двох скося, знаючи з досвіду, що вони спробують применшити його недуги.

— Ми саме говорили, — сказав Джеймс, — що ти ніяк не схуднеш.

Свізін витріщив свої безбарвні округлі очі, напружено дослухаючись.

— Не схудну? А я й не товстий, просто в тілі, — відказав він, трохи нахилившись уперед. — Не те що ви: сухі, як скіпки.

ЗМІСТ

Негероїчна сага про Форсайтів. <i>Н. Д. Білик</i>	3
---	---

САГА ПРО ФОРСАЙТІВ

Передмова автора	25
----------------------------	----

ВЛАСНИК

1906

Частина перша

I. Прийом у старого Джолюна	31
II. Старий Джоліон їде в оперу	49
III. Обід у Свізіна	63
IV. Проект будинку	77
V. Родинне життя Форсайта	86
VI. Джеймс розвідує	93
VII. Гріх старого Джолюна	101
VIII. Проект будинку готовий	109
IX. Смерть тітоньки Енн	117

Частина друга

I. Будівництво починається	127
II. Вечір з нареченим	135
III. Прогулянка зі Свізіном	142
IV. Джеймс їде переконатися на власні очі	152
V. Сомс і Босіні листуються	162
VI. Старий Джоліон в зоологічному саду	176
VII. В гостях у тімоті	182
VIII. Бал у Роджера	194
IX. Вечір у Річмонді	203
X. Ознаки Форсайта	213
XI. Босіні звільнено на слово честі	222
XII. Джун робить візити	227
XIII. Будинок споруджено	235
XIV. Сомс сидить на сходах	243

Частина третя

I. Свідчення місіс Мак-Ендер	248
II. Ніч у парку	259
III. Зустріч у ботанічному саду	263
IV. У глибину пекла	277
V. Суд	287
VI. Сомс розповідає новини	295
VII. Перемога Джун	306
VIII. Босіні не стало	314
IX. Повернення Айріні	323
Примітки	329